

NYOLCVANHETEDIK KÖTET

2014

3. FÜZET

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXIV

TARTALOM

1. Értekezések

TÓTH ENDRE: A magyar címer színeinek és kettős keresztjének eredetéhez	81
KARLINSZKY BALÁZS: A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543 – Három prépost portréjával	93

2. Kisebb cikkek

NEUMANN TIBOR: Találkozó Konstanzban (A Kórógyiak grófi címe)	104
NOVÁK ÁDÁM: Izabella (Erzsébet) királyné pecsétjeiről	109
MISKEI ANTAL: Keresztek és feszületek használata III. Károly magyar királlyá avatásán 1712-ben	112

3. Könyvismertetés

Négy címertani munkáról (ism. AVAR ANTON)	116
---	-----

TURUL

LXXXVII. évfolyam

2014. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

Heliox Film Kft.

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

NOVÁK ÁDÁM Izabella (Erzsébet) királyné pecsétjeiről*

2012. november 27-én mutatták be a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (a továbbiakban MNL OL) Takács Imre „Az Árpád-házi királyok pecsétjei” című kötetét. A kiadvány a Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis című sorozat első darabjaként jelent meg.¹ A könyvet nemrég ismertette Kurecskó Mihály jelen folyóiratban.² Írásának első felében megérdemelten méltatta a sorozat kezdeményezését, a szerzőt, és a bevezető tanulmányt is. A katalógus kapcsán azonban több elvi és szerkesztési hibára, sőt tárgyi tévedésre is felhívta a figyelmet. Rövid cikkemben részben magam is szeretném kiegészíteni Kurecskó megjegyzéseit azzal a céllal, hogy hozzájáruljak a középkori királyi pecsétek mind teljesebb megismeréséhez.

Takács Imre a katalógus 45. tételeként lajstromba vett kettőspécstől közlésénél a leírt pecsét eredeti példányai közé vette a DL 921. jelzetű oklevélen lévő pecsétet, mely – ahogy azt Kurecskó Mihály helyesen megállapította³ – különbözik a leírt és közölt pecsétől. A katalógusi tételhez adott szakirodalmi hivatkozások között szerepelt ugyan mind Kubinyi András, mind pedig Bodor Imre a témához szorosan kapcsolódó – pontos jegyzetekkel ellátott – írása,⁴ amelyekben mindketten felhívják a figyelmet arra, hogy Izabella királyné két különböző pecsétet használt, mindez mégsem hasznosult a leírásban.

Takács – nyilvánvalóan egy korábbi munkáját alapul véve⁵ – arról írt, hogy „Ép példánya nem ismert.” Időközben megjelent a királynéi oklevelek kritikai jegyzéke, ahol

a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy maradt fenn ép példánya a lenyomatnak.⁶ Ráadásul a Diplomatikai Fényképgyűjtemény fekete-fehér fotóin – a megszokottól eltérően – is látható az ép pecsét.⁷ Kassa Város Levéltárában eltöltött féléves szakmai gyakorlatom során alkalmam volt alaposan megnézni az említett pecsétet, amit a levéltár hozzájárulásával közölhetek jelen dolgozatban.⁸

Az ép pecsét lehetőségét ad arra, hogy segítségével a fellelhető pecsét töredékeket azonosítsuk, és kronológiai sorrendbe helyezzük. Az oklevelek pontosabb datálásához felhasználtam a már említett kritikai jegyzék pontosításait.⁹ Az alábbi táblázatban 18 db olyan oklevelet tüntettem fel, amely pecsét töredéket hordoz. Ezekből hármat csak további levéltári kutatás segítségével lehetne azonosítani,¹⁰ illetve kétöt nagy valószínűséggel soha többé.¹¹ A pecsétek sorszámánál – ahol lehetett – feltüntettem a 2. pecsét változatainak sorszámát is Bodor Imre észrevételei alapján.¹² Izabella királyné

* A szerző az MTA–DE Lendület Magyarország a Középkori Európában Kutatócsoport tagja. A tanulmány elkészítését támogatta a Debreceni Egyetem belső kutatási pályázata.

¹ Takács Imre: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei* – Royal Seals of the Árpád Dynasty. Bp., 2012. (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis 1.)

² Turul, 86 (2013) 77–79.

³ „...a szóban forgó pecsét előlapján a királyné trónon ülő alakjának jobb karja nyújtott (ellentétben a katalógusban leírttal), a hátapon a kereszt lapján nem kereszt alakú formák, hanem plasztikus bordázat látható, a kereszt szárainak találkozásánál a sarkokból kinövő heraldikai liliomok vannak.” Kurecskó M.: *Ismertetés* i. m. 77.

⁴ Kubinyi András: Buda város pecséthasználatainak kialakulása. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 14 (1961) 117., Bodor Imre: *Árpád-kori pecsétjeink I. Az Árpád-ház pecsétjei*. Turul, 74 (2001) 10.

⁵ Vö. *Megpecsételt történelem*. Kiáll. kat. (Szerk. Hegedűs András.) Esztergom, 2000. 31.

⁶ Szentpétery Imre–Zsoldos Attila: *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynéok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Budapest, 2008. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 45.) 175. sz. oklevél.

⁷ DL–DF adatbázis: *Collectio Hungarica Diplomatica*. (Szerk. Rác György.) <http://mol.arcanum.hu/dldf> – Megtekintés: 2014. február 11. DF 269 474. – Az adatbázisban az oklevél Erzsébet királyné neve alatt szerepel, de ha használjuk Zsoldos Attila kritikai jegyzékét, akkor láthatjuk, hogy az 50 db eredetiben fennmaradt Izabella által kiadott oklevél közül csupán 17 db szerepel Izabella királyné neve alatt.

⁸ Archív mesta Košice AS. Garadna K 2. Az oklevél regesztája és teljes szövegű átírása: Szentpétery–Zsoldos: i. m. 175. sz. oklevél. A pecsétkép közlésére a levéltár engedélyét ezúton is köszönöm.

⁹ Szentpétery–Zsoldos: i. m. Az utolsó oszlopban az oklevelekhez tartozó jegyzékben szereplő sorszámokat tüntettem fel.

¹⁰ DF 236 705., DF 236 495. Eredetijük: Prímási Levéltár, Esztergom. Esztergomi Székesfőkapitány Magánlevéltára, Acta radicalia 29. 1. 3. és 26. 1. 16.; DF 283 665. Eredetije: Hrvatski Državni Arhiv. Obitelj Draskovic: Archivum maius 12. 7.

¹¹ DL 86 863. Eredetije: Családi levéltárak (P szekcióból) Esterházy család hercegi ága, Repositorium 35 A 1. A Pecsét vászonzsákba varrt morzsalekből áll, kibontása talán a végleges megsemmisülését vonná maga után. – DF 200 718. Eredetije: Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprémi Székesfőkapitány Magánlevéltára, Oklevelek: Alsóórs 7. A pecsét töredék oly mértékben kopott, ma már azonosíthatatlan.

¹² „A pecsét 1282-ből fennmaradt példányán az előlapi pecsétmezőben a királyné bal oldalán egyenlőszárú kereszt alakú megkülönböztető jelet találunk, amely az 1284. évben a kereszt fölé helyezett apró csillaggal egészült ki.” Bodor I.: i. m. 10. és a 13. 64–65. jegyzet.

DL-DF jelzet	Kiadás dátuma	Pecset	Pecset típusa	Kritikai jegyzék száma
DL 921.	1275. okt. 6. u.	1. pecset	Függő	165.
DL 949.	1276. nov. 27.	1. pecset	Hátlapon - csak hátoldal	169.
DL 954.	1276.	2.1. pecset	Függő	170.
DL 996.	1278. jan. 20.	2. pecset	Hátlapon - csak előoldal	174.
DF 269474.	1278. okt. 28.	2.1. pecset	Függő	175.
DF 236705.	1278.	Nincs adat	Függő	176.
DL 1023.	1278. k.	2. pecset	Hátlapon - csak hátoldal	179.
DF 248640.	1279.	2.1. pecset ¹³	Függő	181.
DF 200703. B	1280. szept. 26. e.	2. pecset	Függő	185.
DL 1043.	1281.	2. pecset	Hátlapon - csak előoldal	192.
DF 236495.	1281. e.	Nincs adat	Függő	194.
DL 76161.	1282. jan. 13.	2. pecset	Hátlapon - csak hátoldal	197.
DL 1119.	1282. márc. 28.	2.2. pecset	Függő	198.
DF 200708.	1283. szept. 28.	2. pecset	Függő	206.
DL 86863.	1284.	Bevarrt/Nincs adat	Függő	223.
DL 1179.	1284.	2.3. pecset	Függő	224.
DF 283665.	1289.	Nincs adat	Függő	234.
DF 200718.	1290. szept. 6. e.	Azonosíthatatlan	Függő	242.

1. kép – Izabella (Erzsébet) királyné pecsétjének előlapja, 1278
(ld. a 8. jegyzetet)

2. kép – Izabella (Erzsébet) királyné pecsétjének hátlapja, 1278

második pecsétjét ugyanis kétszer módosította, a Takács Imre által leírt pecset különbözik a most közölt 1278-as pecsettől, és az 1284-ben használttól egyaránt.

¹³ Kép közlése: Megpecsételt történelem i. m. 31.

A táblázat adatait olvasva jól látszik, hogy Izabella királyné pecsétváltására 1276. november 27. után kerülhetett sor. Ez esetben az 1276. év hónap nap nélkül datált oklevelet feltehetőleg november 27. és december 31. között adták ki. Vagyis az új pecsétnyomót is ezen időintervallumok között készíthették. Az új pecsétnyomó módosításának idejét az egyes pecsétek töredékessége miatt nem tudjuk meghatározni ilyen pontosan. Az első módosításra 1279 és 1282. március 28. között került sor, a másodikra pedig 1284-ben, vagy előtte. Pontosabb meghatározásra a történeti eseményekkel való összevetés adhat lehetőséget.

Befejezésül néhány általános megjegyzés. A teljes középkori magyar pecsétanyag felkutatásának nehézségeit jól mutatja ez az eset. Az oklevelek maguk jól kereshetőek a DL–DF adatbázisában, de ezeknek a mai Magyarországon kívül őrzött része csak fekete-fehér fényképmásolatban tekinthető meg online, ami nem teszi lehetővé a pecsétek alapos vizsgálatát. Helyszíni kutatás előtt a legtöbb esetben még annak megállapítására sem nyílik lehetőség, hogy a pecsét ép, vagy sem. Ha az Árpád-házi uralkodói pecsétek tekintetében sem könnyű az összes pecsét felkutatása, a későbbi korszakok esetében ugyanez a feladat még nagyobb nehézséget jelent az anyag bősége miatt. Az Árpád-házi királynék és királynők esetében rendelkezünk olyan kiadással, ami pecsétmutatóként is szolgálhat, hasonlóképpen a későbbi korokra vonatkozó modern oklevéltárakhoz. Ezek feladata azonban elsősorban nem az adott év pecsétmutatójának elkészítése volt. Nagy lendületet adhat a szfragsztikai, heraldikai kutatásoknak az egyes külföldi levéltárak anyagáról készített pecsétmutatók publikálása.¹⁴ Sietve teszem hozzá, hogy ez sem kisebb feladat, ugyanis

amellett hogy nagy emberi és anyagi befektetést igényel, külön engedélyeztetési eljárásokat kell intézni. A *Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis* sorozat következő kötetei előkészítésénél viszont érdemes lenne figyelembe venni a kutatás imént felvázolt lehetőségét. Például Rozgonyi János tárnokmestertől (1434–1438) az MNL OL DL–DF adatbázis alapján egy olyan levél sem maradt fenn, melyet az Országos Levéltár őriz, jellegükből kifolyólag ugyanis a tárnoki városoknak címezték őket. Természetesen amennyiben a teljes anyag összegyűjtése nem is szándéka a szerzőknek, szerkesztőknek, ez az írás sem hiánypótlás, csak kiegészítés, észrevétel.

A sorozat első kötetében szerkesztési hibaként veszi számba a kötet ismertetője, hogy az MNL OL-en kívül őrzött oklevelek DF jelzetét még zárójelben sem adták meg, csak az eredeti levéltári jelzetet. Ez valóban nem szerencsés, hiszen az online adatbázis segítségével könnyebben visszakereshetőek a hivatkozások, ott azonban a legegyszerűbb a DL–DF jelzet alapján történő keresés, hiszen az eredeti (rég) jelzetet az őrző intézmények megváltoztathatták.

Zárásképpen én is szeretném üdvözölni a sorozat elindítását. A szerzőktől a levéltárosi-segéd tudományi szemponatok alaposabb betartását és talán módosított szerkesztési elveket lenne érdemes követni a későbbiekben, de a kötet így is elérte célját. Amellett hogy magas színvonalú művészettörténeti és heraldikai elemzéseket olvashatunk a bevezető tanulmányban, több olyan pecsét is szerepel a katalógusban, ami eddig nem jelent meg színes másolatban. Ráadásul elindított egy diskurzust, ami talán közelebb vihet minket a középkori pecsétek megismeréséhez és mielőbbi publikálásukhoz.

¹⁴ Bár az MNL OL DL anyagáról jelenleg is csak Csánki Dezső munkája áll rendelkezésre: [Csánki Dezső]: A Magyar Királyi Országos Levéltár Diplomatikai Osztályán őrzött pecsétek mutatója. Tizenkét fénynyomatú táblával. Bp., 1889. (és annak kézírata: MNL OL V 19.) Talán kívánatos lenne az elmúlt több mint egy évszázad kutatásain alapuló pecsétmutató.

E számunk szerzői

AVAR ANTON segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

KARLINSZKY BALÁZS igazgató (Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár)

MISKEI ANTAL egyetemi docens (Eszterházy Károly Főiskola, Eger)

NEUMANN TIBOR tudományos főmunkatárs (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Bp.)

NOVÁK ÁDÁM PhD-hallgató (Debreceni Egyetem)

TÓTH ENDRE egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszamos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstűkőr-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.